MAGYAR RÉGÉSZET
ONLINE MAGAZIN • 2022 Ősz www.magyarregeszet.hu

A RÉGÉSZETI CSUDÁK ORSZÁGA – ORSZÁGIMÁZS 1876

P. Barna Judit[1]

Magyar Régészet 11. évf. (2022) 3. szám, pp. 44–50.

2022. augusztus 31. és szeptember 3. közt Budapesten rendezték az Európai Régészek Szövetségének (European Association of Archaeologists – EAA) 28. éves találkozóját, amelynek a Magyar Nemzeti Múzeum és az Eötvös Loránd Tudományegyetem közösen adott otthont. Utoljára 1876-ban, a VIII. Ősrégészeti és Embertani Világkongresszus alkalmával irányult ehhez hasonló mértékű szakmai figyelem Budapestre és hazánkra. A Világkongresszushoz köthető események (a megrendezéséhez szükséges előmunkálatok, a kapcsolatépítés, az ott elhangzott előadások, a kapcsolódó publikációk) rendkívül nagy hatással voltak a még éppen csak megszületőben lévő magyar régészetre. A kongresszus egyik legnagyobb eredménye, hogy már e korai időszakban sikerült a világ figyelmét a magyar régészeti örökségre és tudományos munkára irányítani. Erre a Világkongresszusra egy tizennyolc tablóból álló kiállítás létrehozásával emlékeztünk, amely a Magyar Nemzeti Múzeum kerítésén köszöntötte az EAA éves találkozójának résztvevőit és a Múzeum körút gyalogos forgalmát egyaránt.

Kulcsszavak: tablókiállítás, EAA, VIII. Ősrégészeti és Embertani Világkongresszus, Rómer Flóris, régészeti örökség, rézkor, országimázs, tudománytörténet

Kiállításunk főcímét egy idézetből kölcsönöztük, amely Ingvald Undset norvég régész – a világkongresszus egyik résztvevője – írásából származik[2]: „Az ország, mely délre a Kárpátoktól terjed, úgy jelentkezik előttem, mint a régészeti csudák országa, oly nagy a formák gazdagsága, melyek itt megleptek, oly nyomatékos azon közlemények súlya, melyekkel itt találkoztam [...] Midőn 1876-ban Magyarországra érkeztem, s azon történelmi kincseket láttam, melyek a nemzeti múzeumban és a kiállításnál össze voltak halmozva, meglepetve és elbájolva voltam” (Undset 1880). A kiállítás alcímével (országimázs 1876) arra utaltunk, hogy a Világkongresszus megrendezése által nyújtott lehetőségeket Rómer Flóris – a kongresszus főszervezője – és munkatársai nem csupán arra használták, hogy a magyar régészet gazdagságát és magas színvonalát megismertessék a világgal, de arra is, hogy bebizonyítsák: a magyar nép is a művelt nemzetek sorába tartozik.

1. kép. A kiállítás nyitótablója a Múzeum körúton (fotó: Tulok Andrea)

A cím és a bevezetőben leírt gondolatok a kiállítás nyitótablóján kaptak helyet egy 1882-ből származó budapesti panorámaképpel együtt, amelyen a Budai Vár és a Magyar Tudományos Akadémia ikonikus épületei közt a Lánchíd látható. 1876-ban hasonló látvány fogadhatta a Budapestre érkező külföldi tudósokat is (*1. kép*).

A 2. tabló a Világkongresszus 1865-ig visszanyúló létrejöttének körülményeit és az abban vezető szerepet játszó tudósokat idézi meg, s a korábbi helyszíneket (La Spezia, Párizs, London, Koppenhága, Bologna,

[1] Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézet Tartalomfejlesztési Igazgatóság (MNM NRI TIG), e-mail: p.barna.judit@mnm.hu

[2] Az idézetet Undset Hans Olof Hildebrand (1872–80) művéből emelte át, annak a magyarországi fibulákról szóló fejezetéből. A magyar fordítás Pulszky Ferenctől származik (1883, 21–22).

Brüsszel és Stockholm), azok egy korabeli térképen való feltüntetésével. A Párizsban 1867-ben megrendezett Világkongresszussal foglalkozik a 3. tabló, ahol mind a Rómer Flóris által rendezett, hazánk régészeti emlékeit bemutató tárlat, mind pedig annak francia nyelvű vezetője (Rómer 1867) nagy sikert és szakmai elismerést váltott ki. Rómer visszaemlékezése szerint ekkor kezdődött a magyar őstörténelem kutatása. A 4. tabló a *„ …vajjon hajlandó lenne-e Budapest városa a nemzetközi congressust keblébe fogadni…”* címet viseli, s a Stockholmban 1874-ben megrendezett kongresszus legfontosabb magyar vonatkozásait eleveníti fel. Rómer tevékenységének komoly elismerése, hogy Stockholmban a kongresszus tanácsa tagjai közé választották. Új posztja is segítette a sikeres lobbizásban, hogy a kongresszust Magyarországra hozza: „Az oroszok mindent elkövettek, hogy Moszkvát választathassák, de még is győztünk minden szavazattal 3-4 ellen” (Prohászka 2013, 89).

A 5–10. tablókon a Világkongresszus előkészületeivel és az abban szerepet játszó legfontosabb személyek bemutatásával foglalkozunk. Elsőként a szervezés és lebonyolítás kulcsfiguráját mutatjuk be az *„Akinek a hazai régészetet és a Világkongresszust köszönhetjük: Rómer Flóris, a tudós szerzetes”* címmel. A cím Rómer személyének talán két legmarkánsabb vonását hangsúlyozza: tudós és szerzetes. Bár közhelyszerű, mégis alapvető: őt tekintjük a magyar régészet atyjának. A tablón kalandos életének és sokszínű munkásságának néhány meghatározó mozzanatát villantjuk fel. Munkáiból három eltérő stílusú művet választottunk, szemléltetve szerteágazó tevékenységét, a népműveléstől kezdve a terepi kutatásokon át a szakfolyóirat szerkesztéséig (*2. kép*).

A 6. tabló címe *„(…) legyünk életre, tiszteletre érdemes tagjai a világ művelt társaságának!”* egy jellemző példája annak a – mai kifejezéssel – országimázs-építő szemléletnek, amely a kiállítás alcímét ihlette.

2. kép. Rómer Flóris (1815–1889) portréja, személyes mottójával (Barabás Miklós litográfiája, 1863. MNM Történeti Képcsarnok Grafikai Gyűjtemény)

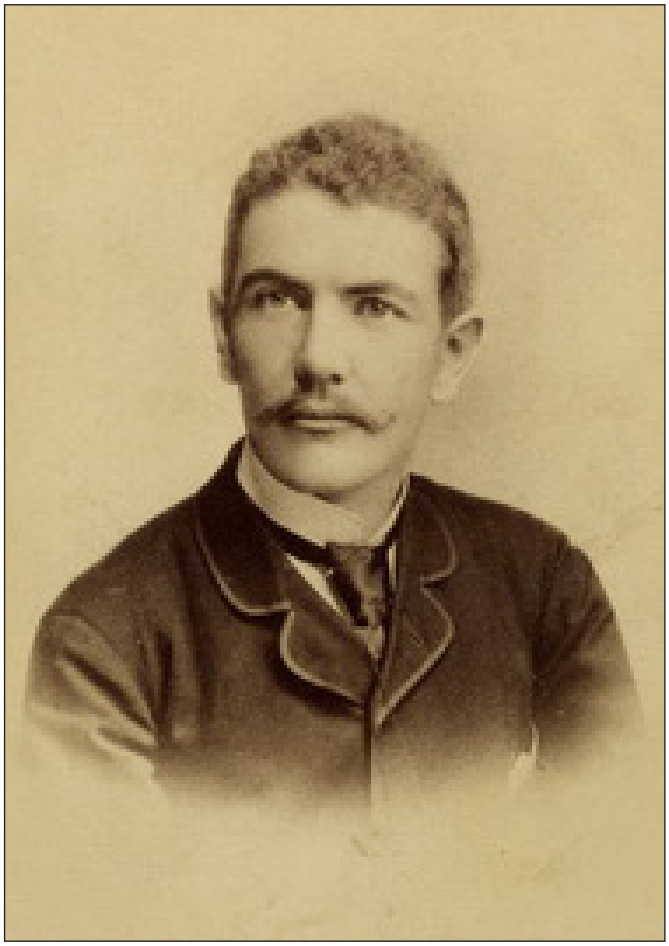

3. kép. Csetneki Jelenik Elek (1856–1899) portréja. A Magyar Nemzeti Múzeum díjnoka, később segédőr, aki oroszlánrészt vállalt az előkészítő munkálatokban. Készült 1886–1889 közt, Budapesten, Goszleth István műtermében (MNM Történeti Fényképtár)

Rómer nyomtatott felhívásokban buzdította a szervezésbe bekapcsolódó múzeumokat, szakembereket és magángyűjtőket pl. *A HON* 1875. augusztus 3-i számában: „(…) be kell a világnak bizonyítani, hogy nem alszunk, sőt folyton folyvást, és pedig, bár nagy zaj nélkül, de élénken mozgunk, jól tudván azt, hogy a világ nemzetei közt csak annyit nyomunk, a mennyit művelődési téren foglalunk" (Prohászka 2013, 98). A tablón megjelennek Rómer segítői, Csetneki Jelenik Elek (*3. kép*) és Hampel József régészek is.

Az *„Ezernyi kicsi és nagy dolgok"* című 7. tabló Rómer Flórisnak a Világkongresszus megszervezésébe fektetett gigászi munkájára hívja fel a figyelmet Hampel József szavaival (1891): „(…) másfél évet életéből teljesen ez ügynek szentelt és ez idő alatt akkora tevékenységet fejtett ki, a minőre csak ő volt képes. Járt kelt az országban, buzdított és gyűjtött, rendezett ásatásokat, folytatott ezernyi számra menő levelezést, gyűjtötte mindenünnen Magyarország ősrégészeti térképére az adatokat és végezte a szervezéssel és administratioval járó ezernyi kicsi és nagy dolgokat."

„Mit hazánk rejtélyes régmultja a tudomány részére a föld alatt eddig fenn tartott" – a 8. tablón azon lelőhelyek közül említünk néhányat, amelyeken a kongresszus előkészületei során indultak meg a kutatások: Tószeg–Laposhalom, Szelevény–Menyasszonypart és –Demeterpart, Sobor, az erdélyi Tordos, a haligóczi és a Baradla-barlang, Százhalombatta, Eresztvény, Tátika, a Szűcs és Bakonybél közötti Százhalom, Pátka (Prohászka 2013, 96–97).

A *„...mit tettünk, hol állunk, hová akarunk jutni…"* című 9. tabló (*4. kép*) az őstörténelmi térkép készítésének folyamatát eleveníti fel, lévén a kongresszus szervezőinek egyik legnagyobb vállalása. Vizuálisan is magát a térképet emeltük ki (Rómer 1878), lehetőséget kínálva a szemlélőnek a térkép böngészésére, a részletekben való elmerülésre. A címként szolgáló idézet az 1875. augusztus 3-i nyomtatott felhívásból származik (Rómer 1875), melyben a szerző beszámolt az előkészületek aktuális állapotáról, s

4. kép. A Világkiállításra készült és ott bemutatott őstörténelmi térkép, amely később nyomtatásban is megjelent (Rómer 1878, forrás: Arcanum)

5. kép. A Vinča-kultúra arcos edényfedője Tordosról.(MNM Régészeti Tár Régi Régészeti Gyűjtemény, ltsz.: 81/1913.13)

– buzdításként – név szerint említi az adatgyűjtőket is. Utóbbiak közül néhányat magunk is felsoroltunk a tablón. Egyikük volt Méry Imre, akinek levele, amelyben tételesen felsorolja az általa a kiállításra beküldött tárgyakat, illusztrációként is megjelenik.

Következő tablónk *„(...) kár, hogy nem férfi”* címmel Torma Zsófiának állít emléket, akit az adatgyűjtők és a kiállításra leleteket beküldő magánygyűjtők közül emeltünk ki. Az idézet Rómer Flóristól származik, akinek a felhívására Torma Zsófia lelkesen válaszolt. Kutatónőként abban a korban hívta fel magára a hazai és nemzetközi szakma figyelmét, amikor a magyar régészettudomány is még épp csak megszületett, és a nők tudományos szerepvállalása rendkívül ritka volt. Világviszonylatban is az első régésznők közt tartjuk számon. Neki köszönhetjük a világhírű tordosi neolitikus lelőhely megismerését (*5. kép*).

„Legyenek üdvözölve Magyarország fővárosában, a siker kövesse működésüket.” E szavakkal nyitotta meg 1876. szeptember 4-én Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében a kongresszust, amelyen a korszak ősrégészetének és embertani kutatásának meghatározó szereplői vettek részt. A 11. tabló a megnyitóról és a kongresszuson résztvevő külföldi és hazai tudósokról szól, köztük olyan hírességekről mint Sir Arthur Evans, Jens Jacob Asmussen Worsaae és Oscar Montelius (a dán és a svéd őskori régészet alapvető periodizációját megalkotó régészek).

A következő tablón a kongresszus szekcióit ismertetjük, ill. a *Vasárnapi Újság* 1876. október 8-i számából, a Világkongresszusról szóló tudósításából mutatunk egy részletet, a szervezőket (Rómert és Pulszkyt), valamint a résztvevő tudósokat ábrázoló illusztrációkkal (*6. kép*). Az ízes nyelvhasználattal írt cikk a magyar nyelvet ismerők számára olvasható is, az idegen nyelvűek pedig rácsodálkozhatnak arra, hogy 1876-ban milyen színvonalas újságok készültek Magyarországon.

6. kép. A Világkongresszus szekcióit ismertető tabló

A *„Tudósok a vaspályán”* című, 13. tabló a kongresszus résztvevői számára szervezett kirándulásokba enged bepillantást. Kiemeltük a hatvani kirándulást, amely egyrészt Sperlágh József helyi gyógyszerész és amatőr gyűjtő „kreatív” ásatásszervezéséről, másrészt a szakmai munkát követő táncmulatságról emlékezetes: „(…) Ngs. Prépost úr egy akó Remsi bort adott és B. Podmaniczky Géza úr 108 üveg 1834 évi Érmellékit, szinte gratis, tehát nem csoda, hogy a tudós urak nekiestek a táncznak és csokolgatták a hatvani menyecskéket, büszkék is azóta a sok anglus és franczia csóktól” (Prohászka 2015, 93).

Volt-e önálló rézkor, mely a bronzkort megelőzte? Pulszky Ferenc előadása, ill. maga a címben megfogalmazott szakmai kérdés adja a 14. tabló tematikáját. Az előadás élénk vitát és számos kétkedő hozzászólást váltott ki, de a hazai kutatás máig nem kérdőjelezi meg az önálló rézkor létét, bár az idők folyamán annak belső felosztása többször változott. Illusztrációként – többek közt – a Magyar Nemzeti Múzeumban[3] őrzött

[3] MNM Régészeti Tár Régi Régészeti Gyűjtemény. Ltsz.: 1/1874.

azon súlyos réztárgyak fotói szerepelnek, amelyeket bemutattak a Világkongresszushoz kapcsolódó kiállításon (*7. kép*). Tudománytörténeti jelentősége okán – nevezetesen: visszamenőleg igazolta Pulszky hipotézisét az önálló rézkorról – a Szeged–szilléri rézkincs korabeli rajza is megjelenik a tablón.

Az *„Aranytálacskák" a kút falából* című tabló témáját a rézkori dudoros aranykorongok adják, mivel a réztárgyakkal együtt az adományozóról elnevezett, ún. Jankovich-aranykorongok is szerepeltek a kongresszus alkalmából készült kiállításon. A kor régészeti és tulajdonjogi viszonyait jól érzékelteti a Jankovich-aranykorongokhoz hasonló, Eszék környékén talált aranykorongok előkerülésének már-már regényes története. Vizuálisan e tárgyakat hangsúlyoztuk, részben Pulszky Ferenc „A rézkor Magyarországban" (1883) c. könyvéből vett rajzos, részben jelenkori fotóillusztrációkkal (*8. kép*).

A 16. tabló a *Tószeg a világhír útján* címet viseli. A Világkongresszus során a résztvevőknek alkalmuk volt lelőhelyeket meglátogatni és ott maguk is áshattak, sőt, még leleteket is hazavihettek magukkal. Ezek sorából Tószeg-Laposhalmot (*9. kép*) emeltük ki, amely a hazai bronzkor kutatásának egyik sarokköve lett. A lelőhelyre látogató és ott ásatást is végző külföldi szakemberek révén a bronzkori tell nagy nemzetközi ismertségre tett szert (Prohászka 2014).

7. kép. Ellentett élű rézcsákány, amely a Világkongresszus kiállításán is szerepelt

8. kép. A rézkori dudoros aranykorongok tablója a kiállításon (fotó: Szatmári Júlia)

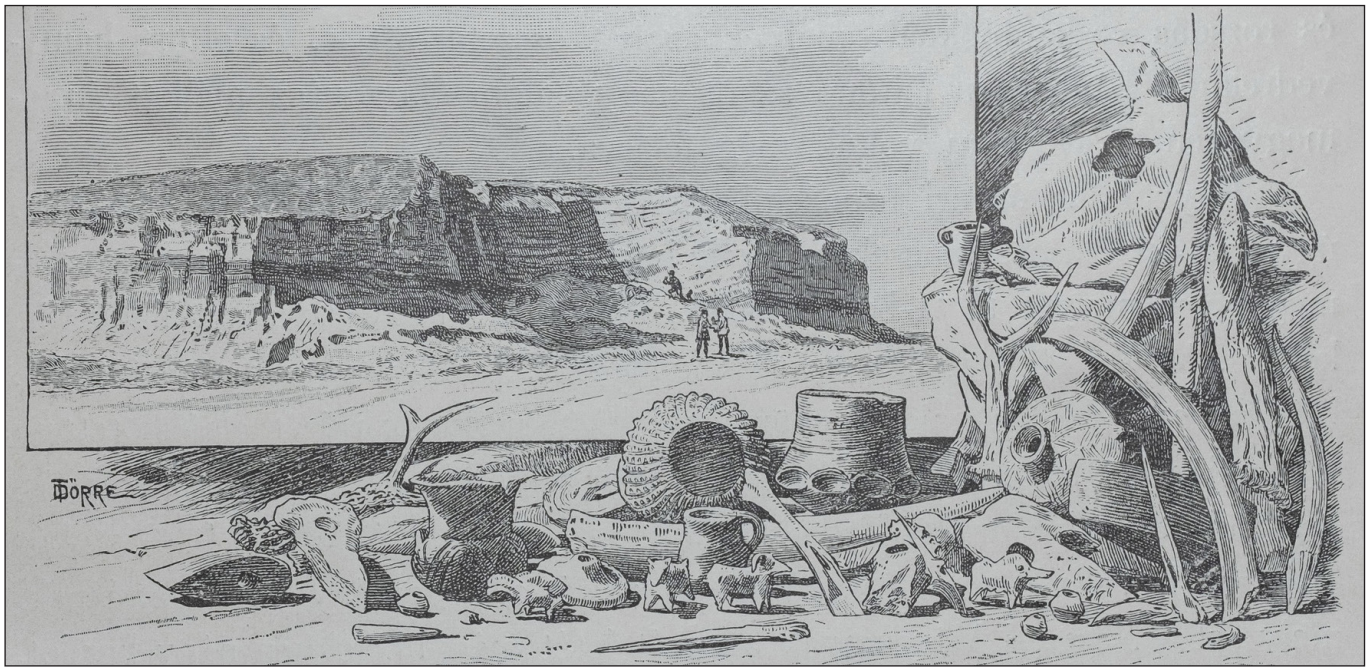

9. kép. A mára már szinte teljesen megsemmisült Tószeg–Laposhalom tellje egy 1888-ból származó illusztráción (Dörre Tivadar, Pulszky 1888 után)

A siker ára – a Világkongresszus számokban. A tabló témáját a Világkongresszus szervezéséhez és lebonyolításához kapcsolódó tevékenységek, események, résztvevők számszerű felsorolása adja a hatalmas szervezőmunka mértékének szemléltetésére.

Az *Amit a világkongresszusnak köszönhetünk* című tabló zárja a kiállítást. Kiemeltünk egy korabeli vicclapból származó karikatúrát annak illusztrálására, hogy milyen általános érdeklődés övezte a rendezvényt, amely így nemcsak a tudósok, hanem a széles társadalmi rétegek figyelmét is a régészetre irányította. A világkongresszus elvitathatatlan eredménye, hogy keretei közt és előadásaiban (Römer 1877) valósult meg először hazánkban a régészet és embertan szorosabb együttműködése, s ez mindkét tudomány további hazai fejlődésére nézve is meghatározó volt.

A tablókiállítás kurátorai P. Barna Judit régész (MNM NRI TIG) és Prohászka Péter (Szlovák Tudományos Akadémia Nyitrai Régészeti Intézetének tudományos munkatársa). A kiállítást 2022. augusztus 29. és szeptember 19. közt tekinthették meg az érdeklődők a Magyar Nemzetei Múzeum kerítésén; a megnyitón Dr. Virágos Gábor, a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti főigazgató-helyettese és Dr. Borhy László, az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora mondott beszédet (*10. kép*). A grafikai tervezés és kivitelezés Kappáter Ákos, az angol fordítás Bedő Valér (MNM NRI TIG) munkája.

10. kép. Kósa Margó, a Magyar Nemzeti Múzeum társadalmi kapcsolatokért és kommunikációért felelős főigazgató-helyettese, Dr. Virágos Gábor, a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti főigazgató-helyettese és Dr. Borhy László, az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora a kiállításmegnyitón (fotó: Szatmári Júlia)

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A kiállítás létrehozásában segítséget nyújtottak Füzesi András (MNM Régészeti Tár), az MNM Központi Könyvtár munkatársai (Travosek Tamás és Varga Gábor), az MNM Történeti Fényképtárának, ill. Adattárának munkatársai: Lengyel Beatrix, Bognár Katalin, valamint Lovassy Krisztina, továbbá Szalontai Csaba (MNM NRI TIG). A tárgyfotókat Rosta József és Jaksity Iván, a kiállítási életképeket Tulok Andrea és Szatmári Júlia készítették. Munkájukat, segítségüket ezúton is köszönjük!

Felhasznált irodalom

Hampel, J. (1891). *Emlékbeszéd Römer F. Flóris rendes tagról*. Budapest.

Hildebrand, H. (1872–80). Studier i jämförande fornforskning. I. Bidrag til spännets historia. *Antiqvarisk tidskrift för Sverige* 4, 15–263.

Prohászka, P. (2013). Römer Flóris és a budapesti VIII. Ősrégészeti és Embertani Kongresszus előkészülete. *Arrabona* 51, 87–114.

Prohászka Péter 2014: Adalékok a tószegi Laposhalom kutatásának történetéhez. (Csetneki Jelenik Elek jelentései, levelei és rajzai 1876-ból) – Beiträge zur Forschung von Tószeg-Laposhalom (Berichte, Briefe und Zeichnungen des Elek Csetneki Jelenik aus dem Jahr 1876). *Tisicum* 23, 15–32.

Prohászka, P. (2015). Rómer Flóris és a VIII. Ősrégészeti és Embertani Kongresszus Budapesten. In: Kerny T. & Mikó Á. (eds.): *Archaeologia és műtörténet. Tanulmányok Rómer Flóris munkásságáról születésének 200. évfordulóján.* Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 77–102.

Pulszky F. (1883). *A rézkor Magyarországban*. Budapest: Magyar Tud. Akadémia Könyvkiadó Hivatala.

Pulszky F. (1888). Régészeti emlékek az Alföldön. In: *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben* 3. köt. H. n.

Rómer, F. (1867). *Catalogue des objets hongrois de l'histoire du travail à l'Exposition Universelle de 1867, à Paris*. Paris: Typ. Auguste Marc.

Rómer, F. (1875). Jelentés a nemzetközi őstörténelmi és embertani congressus VIII-ik ülését szervező bizottság eddigi működéséről. *A Hon* 13. Nr. 175. augusztus 3.

Rómer, F. (1877). *Congrés International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques. Compte-rendu de la huitiéme session á Budapest 1876.* Premier volume. Budapest 1877.

Rómer, F. (1878). *Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie avant la VIIIe session du Congrés International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques á Budapest 1876. Compte-rendu de la huitiéme session á Budapest 1876.* Second volume, I. partie. Budapest.

Undset, I. (1880). *Études sur l'âge de bronze de la Hongrie 1.* Christiania: Cammermeyer.